

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора педагогічних наук, професора

Коляди Наталії Миколаївнипро дисертацію **Філоненко Оксани Володимирівни****«Освіта Кіровоградщини (Єлисаветградщини)****другої половини ХІХ–ХХ століття****в історико-педагогічних рефлексіях українських дослідників»**,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Актуальність теми наукової роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

Історія вітчизняної та зарубіжної педагогіки, багатий досвід освіти і виховання не раз були предметом дослідження, що знайшло відображення у монографіях, наукових розвідках, статтях. Тому важливою складовою історико-педагогічного дослідження, що дозволяє встановити справжність, об'єктивність відомостей в цій галузі, розширити уявлення про закономірності наукового пізнання, систематизувати знання про історико-педагогічний процес, є педагогічна історіографія. Педагогічний потенціал цієї галузі знань полягає, зокрема, в її значенні для формування і розвитку професійного педагога-дослідника.

Посилення інтересу до історіографічних розвідок в істориків педагогіки зумовлено не лише тим, що історіографія стала невід'ємною складовою історико-педагогічних праць, а й постійним зростанням їх кількості. На основі аналізу публікацій історіографічна розвідка дає можливості досліднику відстежувати тенденції розвитку історико-педагогічного процесу. До того ж у дослідників постійно виникає потреба аналізу самого процесу дослідження і виявлення умов, за яких він виявляється найбільш продуктивним. Вивчення історії будь-якого педагогічного явища набуває повноти і довершеності за умови здійснення аналізу історіографії та джерельної бази, його наукового опрацювання, критичного огляду численних досліджень.

У підходах до оцінки розвитку української науки виняткове значення становить урахування регіонального компоненту, адже кожний регіон України має неповторний автопортрет, історико-культурні традиції, специфічне культурне середовище та культурно-освітній простір.

У руслі зазначеного важливим є звернення О. В. Філоненко до історіографічного дослідження актуальної наукової проблеми – розвитку освіти Кіровоградщини (Єлисаветградщини) другої половини ХІХ–ХХ століття в історико-педагогічних рефлексіях українських дослідників. Історія засвідчує, що Кіровоградщина відома самобутніми та оригінальними культурними й освітянськими традиціями, що формувалися упродовж ХІХ–ХХ ст., плідними педагогічними ідеями, своєрідними новаторськими методами і формами їх практичного здійснення.

За словами автора, проблема розвитку освіти Кіровоградщини (Єлисаветградщини) другої половини XIX–XX ст. в історико-педагогічному висвітленні науковців ще не була предметом цілісного дослідження. Водночас у цьому процесі були певні досягнення, які не втратили своєї наукової і практичної значущості та актуальності.

Важливо відзначити, що дисертація підготовлена відповідно до науково-дослідної теми кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка «Соціально-професійне становлення особистості» (реєстраційний № 0116U003481).

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

У результаті проведеного дослідження дисертанткою:

- обґрунтовано теоретико-методологічні основи та категоріальний апарат дослідження, здійснено класифікацію джерельної бази та з'ясовано ступінь вивчення проблеми;

- схарактеризовано соціокультурні умови розвитку краю, генезу освіти та педагогічної думки на Кіровоградщині (Єлисаветградщині) у другій половині XIX–XX ст.;

- виявлено особливості формування наукових знань про розвиток освіти регіону та досліджено історико-педагогічні рефлексії з окремих галузей професійної освіти;

- проаналізовано наукові розвідки у вивченні персоналій, що репрезентували педагогічну думку регіону;

- розкрито етапи вивчення педагогічної спадщини В. Сухомлинського та здійснити історико-педагогічний аналіз досліджень, присвячених освітній діяльності та педагогічному доробку видатного педагога;

- узагальнено праці вітчизняних учених щодо регіональних особливостей розвитку освіти та педагогічних пошуків педагогів-новаторів Кіровоградщини 50–70-х рр. XX ст.

Нові факти, одержані здобувачем.

Дисертація О. В. Філоненко є комплексним теоретико-методологічним дослідженням, у якому *вперше*:

- цілісно схарактеризовано історико-педагогічні рефлексії розвитку освіти та педагогічної думки на Кіровоградщині (Єлисаветградщині) другої половини XIX – XX ст. з позицій системного, герменевтичного, культурологічного, історіографічного, парадигмального та персоналістично-біографічного підходів; обґрунтовано періодизацію розвитку наукових рефлексій історії освіти та педагогічної думки досліджуваного регіону, що охоплює такі періоди: перший – дореволюційний (друга половина XIX – 1917 р.) – праці сучасників у хронологічних межах дослідження; другий – радянський (1919–1991 рр.) – історико-педагогічні рефлексії вчених радянського періоду; третій – сучасний (з 1991 р. – до нашого часу) – праці дослідників часів незалежної України;

- виявлено особливості нагромадження наукових знань про розвиток освіти регіону другої половини XIX–XX ст. та висвітлено історико-

педагогічні рефлексії з окремих галузей професійної освіти (педагогічної, професійно-технічної, мистецької та ін.);

– узагальнено наукові розвідки педагогічних персоналій Єлисаветградщини досліджуваного періоду В. Ястребова, М. Федоровського, М. Завадського, В. Харцієва, Н. Бракер, П. Рябкова, А. Макаренка та визначено їхній внесок у розвиток української педагогіки;

– розкрито рефлексії вітчизняних учених щодо регіональних особливостей розвитку освіти, етапів вивчення педагогічної спадщини В. Сухомлинського та педагогічних пошуків педагогів-новаторів Кіровоградщини 50–70-х рр. ХХ ст. І. Ткаченка (концепція трудового виховання), О. Хмури (інноваційна технологія навчання), А. Резніка (педагогіка співробітництва), М. Кодака (дидактично-виховні ідеї), С. Максютіна (ідея всебічного гармонійного виховання дітей у школі продовженого дня).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз тексту дисертації О. В. Філоненко, автореферату та змісту публікацій дисертантки дають змогу дійти висновку про наукову достовірність викладених автором результатів.

Дисертанткою опрацьовано значний масив літератури (844 найменувань, із них 53 – архівні джерела), на підставі розгляду якої сформульовано власне бачення досліджуваної проблеми.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується належною методологічною базою, ґрунтовним вивченням і критичним аналізом наукових праць, і загалом не викликає сумніву.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Дисертаційна робота О. В. Філоненко містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати у сукупності розв’язують актуальну наукову проблему.

Обґрунтовані в дисертації результати ***впроваджено*** в освітній процес Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (довідка № 09/1–159/3 від 14.02.2018 р.), Ізмаїльського державного гуманітарного університету (довідка № 1–7/126 від 27.02.2018 р.), Класичного приватного університету (м. Запоріжжя) (довідка № 300 від 05.03.2018 р.), Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 29-н від 06.03.2018 р.), Рівненського державного гуманітарного університету (довідка № 62–01–12 від 15.03.2018 р.).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Не викликає сумнівів і практичне значення одержаних результатів, позаяк фактологічний матеріал, теоретичні положення й науково обґрунтовані висновки дослідження щодо розвитку освіти та педагогічної думки на Кіровоградщині (Єлисаветградщині) другої половини ХІХ–ХХ ст. в

історико-педагогічних рефлексіях вітчизняних дослідників можуть бути використані для визначення стратегічних орієнтирів розвитку системи освіти як у регіональному, так і в цілісному контекстах.

Систематизовані та узагальнені положення, фактологічний матеріал, джерельна база дослідження можуть стати основою для подальших наукових розвідок з історії педагогіки, історії України, джерелознавства, краєзнавства; для розширення та оновлення змісту низки навчальних курсів: «Історія педагогіки», «Історія України», «Історіографія та джерелознавство історико-педагогічних досліджень», «Навчально-виховний процес в історичному вимірі», «Освіта ХХ століття», «Педагогічна персоналія в історико-педагогічному дослідженні»; при підготовці навчально-методичного забезпечення та укладання підручників, посібників із цих дисциплін.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом.

Дисертаційна робота О. В. Філоненко має чітку структуру, відзначається цілісністю та логічністю викладу наукового матеріалу. Рецензована робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 534 сторінки, із них основного тексту – 398 с.

Розділи дисертації логічно завершені, містять висновки, які відповідають змісту та поставленим завданням дослідження.

Дисертантка на достатньому науковому рівні обґрунтувала вибір теми, її актуальність, визначила мету, завдання, об'єкт, предмет, концепцію, методологічні й теоретичні основи, аргументувала використання обраних методів дослідження.

У **першому розділі** – «*Теоретико-методологічні основи дослідження*» – проаналізовано концептуальні засади дослідження, уточнено ключові поняття, здійснено аналіз джерельної бази, схарактеризовано історію Кіровоградщини (Єлисаветградщини) та особливості соціокультурного розвитку краю.

Проаналізовані праці систематизовано авторкою за трьома основними підходами: хронологічним, проблемно-тематичним, персоніфікованим. Хронологічний підхід допоміг проаналізувати стан наукової розробленості проблеми розвитку освіти на Кіровоградщині (Єлисаветградщині) у другій половині ХІХ–ХХ ст., а також дослідити наукові рефлексії вітчизняних дослідників щодо особливостей розвитку різних типів навчальних закладів (загальноосвітніх, професійних), просвітницько-педагогічної діяльності видатних представників регіону у різні періоди вітчизняної історії.

Застосування хронологічного підходу сприяло виокремленню основних періодів у розвитку наукових розвідок історії освіти та педагогічної думки досліджуваного регіону: перший – дореволюційний (друга половина ХІХ – 1917 р.) – праці сучасників в хронологічних межах дослідження; другий – радянський (1919–1991 рр.) – історико-педагогічні рефлексії вчених радянського періоду; третій – сучасний (з 1991 р. – до нашого часу) – праці дослідників часів незалежної України. Для аналізу й систематизації історико-педагогічних рефлексій з розвитку освіти на Кіровоградщині

(Єлисаветградщині) застосовано проблемно-тематичний підхід, який дозволив у залежності від тенденцій розвитку освіти в кожному розділі розглядати основні публікації, присвячені проблемам навчально-виховної діяльності різних типів освітніх закладів, професійній освіті, зокрема педагогічній, професійнотехнічній, мистецькій, персоналіям, що репрезентували педагогічну думку регіону, становленню та функціонуванню новаторських освітньо-виховних систем.

На особливу увагу, на нашу думку, заслуговує застосування персоніфікованого підходу, що дозволило прослідкувати процеси розвитку історико-педагогічних рефлексій педагогічної спадщини освітніх діячів Кіровоградщини (Єлисаветградщини) В. Ястребова, М. Федоровського, М. Завадського, В. Харцієва, Н. Бракер, П. Рябкова, А. Макаренка, В. Сухомлинського, І. Ткаченка, О. Хмури, А. Резніка, М. Кодака, С. Максютіна та ін. й висвітлити їхній внесок у розвиток вітчизняної педагогічної думки.

У **другому розділі** – *«Історія професійної освіти Кіровоградщини (Єлисаветградщини) в історико-педагогічних рефлексіях вітчизняних дослідників»* – виявлено особливості формування наукових знань про розвиток освіти краю та узагальнено історико-педагогічні рефлексії з окремих галузей професійної освіти.

Дисертанткою з'ясовано, що кожен із періодів (дореволюційний, радянський, сучасний) історіографії освіти Кіровоградщини (Єлисаветградщини) має особливі риси, які певним чином вплинули на цінність, кількість досліджень та їхню достовірність. Зокрема, визначено, що з середини XIX ст. у регіоні інтенсивно розвивалася професійна освіта – педагогічна, професійно-технічна, комерційна, військова, мистецька.

У **третьому розділі** – *«Дослідження українськими вченими педагогічних персоналій Єлисаветградщини (Кіровоградщини)»* – проаналізовано наукові розвідки щодо вивчення просвітницько-педагогічної діяльності освітніх постатей Єлисаветградщини другої половини XIX – початку XX ст.; висвітлено здобутки національних історіографічних студій про педагогічні персоналії краю першої третини XX ст.

Заслуговує на увагу огляд наукових студій сучасних дослідників, що засвідчив зацікавленість ними вивчення творчих ідей педагогів, громадських діячів Єлисаветградщини, що жили і працювали у другій половині XIX – першій третині XX ст. Встановлено, що, незважаючи на інтерес сучасних учених до педагогічних персоналій регіону, переважна більшість педагогів-просвітителів, їх творчий доробок, окрім спадщини М. Завадського та В. Харцієва залишається не репрезентованими, а це означає, що українська історія педагогіки не представлена повною мірою, що спонукає до глибшого вивчення педагогічної спадщини видатних представників регіону.

Як позитивне слід відзначити, що серед джерел, використаних для вивчення спадщини культурно-громадських діячів, просвітників, педагогів регіону, важливе місце посідають їхні праці та архівні матеріали, присвячені питанням освітньо-просвітницького спрямування, які ще не знайшли

належного висвітлення в історико-педагогічних рефлексіях.

У **четвертому розділі** – «Висвітлення педагогічної концепції В. Сухомлинського в історико-педагогічних дослідженнях» – розкрито етапи вивчення педагогічної спадщини В. Сухомлинського; здійснено історикопедагогічний аналіз досліджень освітньої діяльності видатного педагога.

Дисертанткою виявлено, що вивчення творчого доробку В. Сухомлинського як вченого та педагога в історичній ретроспективі має тривалі хронологічні межі та є якісно динамічним процесом. Виокремлення спеціального розділу, присвяченого аналізу історико-педагогічних рефлексій учених щодо освітньої діяльності та педагогічної спадщини В. Сухомлинського, пояснюється винятковістю постаті видатного представника Кіровоградщини не тільки у вітчизняному, а й у світовому вимірі. Творчість В. Сухомлинського, його педагогічна концепція розглядаються в контексті розвитку вітчизняної педагогічної думки та всієї світової педагогіки, що зумовило розширення поля наших дослідницьких пошуків – звернення до історико-педагогічних рефлексій не тільки вітчизняних, а й зарубіжних учених.

У **п'ятому розділі** – «*Історико-педагогічні рефлексії вітчизняних учених про педагогічні пошуки педагогів-новаторів Кіровоградщини (50–70-ті рр. ХХ століття)*» – схарактеризовано розвідки вітчизняних дослідників щодо регіональних особливостей розвитку освіти та новаторських педагогічних пошуків освітніх діячів Кіровоградщини – І. Ткаченка (концепція трудового виховання), О. Хмури (інноваційна технологія навчання), А. Резніка (педагогіка співробітництва), М. Кодака (дидактично-виховні ідеї), С. Максютіна (ідея всебічного гармонійного виховання дітей у школі продовженого дня).

Як позитивне слід відзначити, що дисертанткою доведено, що наукові пошуки кіровоградських учених у галузі висвітлення творчої спадщини педагогів-новаторів регіону є вагомими й стратегічно важливими для формування дослідницької парадигми вивчення творчості відомих земляків. Автори публікацій здійснили спробу проаналізувати окремі аспекти творчого доробку педагогів та дати об'єктивну оцінку їхній педагогічній діяльності, осягнути внесок у вітчизняну педагогічну науку. Водночас проаналізовані у процесі дослідження праці, у яких подана оцінка новаторського досвіду педагогів Кіровоградщини, дають підстави для висновку про те, що, їхня педагогічна спадщина, сторінки життя й творчості ще потребують належного осмислення, комплексних узагальнювальних досліджень.

Дисертаційна робота О. В. Філоненко за своїм змістом і формою є завершеним самостійним дослідженням.

Розгляд історії освіти на Кіровоградщині (Єлисаветградщині) в історико-педагогічних рефлексіях українських дослідників здійснено автором на засадах системного підходу. Його застосування дозволило всебічно й цілісно проаналізувати генезу всіх складників освітнього процесу: становлення та функціонування загальноосвітніх та професійних навчальних закладів

(педагогічних, професійно-технічних, музичних, художніх, військових тощо), новаторських шкіл краю, освітню діяльність та педагогічну спадщину окремих діячів освіти через їх висвітлення у вітчизняній історико-педагогічній історіографії, враховуючи загальні тенденції розвитку суспільства, освітні парадигми та особливості соціокультурної історії регіону.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

В цілому позитивно оцінюючи наукове і практичне значення дисертаційної роботи, висловимо деякі зауваження та побажання дискусійного характеру:

1. У вступі при обґрунтуванні актуальності для сучасної освіти наукової проблеми розвитку освіти та педагогічної думки на Кіровоградщині (Єлисаветградщині) другої половини XIX–XX століття потребує підсилення потреба в її цілісному історіографічному аналізі, що здійснювався автором шляхом розкриття її характеристики історико-педагогічних рефлексій вітчизняних дослідників.

2. Відповідно до змісту третього розділу дисертації в його назві потребують уточнення хронологічні межі, а саме: «Дослідження українськими вченими педагогічних персоналій Єлисаветградщини (Кіровоградщини) другої половини XIX – першої третини XX століття».

3. Під «рефлексією історико-педагогічного процесу» автор розуміє наукові пошуки вчених, що беруть участь у процесах пізнання педагогічних реалій минулого – через вивчення, трансляцію текстів та їх критику. Тому, на нашу думку, потребує підсилення критичний підхід самої дисертантки до аналізу наукових праць, в яких здійснено історико-педагогічні рефлексії вітчизняних дослідників різних хронологічних періодів щодо розвитку освіти та педагогічної думки на Кіровоградщині (Єлисаветградщині) другої половини XIX–XX століття.

4. З метою узагальнення та систематизації дослідницького матеріалу автору доцільно було в додатках сформулювати таблицю, в якій подати наукові праці з проблеми розвитку освіти та педагогічної думки на Кіровоградщині (Єлисаветградщині) другої половини XIX–XX століття за заявленими трьома хронологічними періодами та основними підходами (хронологічним, проблемно-тематичним, персоніфікованим).

5. Враховуючи історіографічний характер дослідження як побажання для подальшої наукової роботи в означеному напрямі рекомендуємо підготувати та видати хронологічно-тематичний покажчик праць з проблеми дослідження за різнорівневою систематизацією (за темами досліджень, за авторами досліджень, іменний покажчик персоналій тощо). Вважаємо, що таке видання стане у нагоді дослідникам історії педагогіки.

Проте висловлені зауваження і побажання не знижують загальної високої оцінки проведеного дослідження.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях.

Основний зміст і результати дослідження відображено у 60 наукових працях (58 одноосібних), серед яких: 3 монографії (2 у співавторстві), 35 статей, які відображають основні наукові результати дослідження, з них 4 – у зарубіжних наукових періодичних виданнях, 15 – апробаційного характеру, 7 праць додатково відображають наукові результати дисертації.

На основі аналізу змісту публікацій О. В. Філоненко можна констатувати, що наукові положення, висновки та рекомендації, які було отримано в результаті проведеної роботи, у друкованих працях викладено достатньо повно.

Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації.

Структурна побудова, зміст, висновки, що викладені в авторефераті, повністю відображають основні положення дисертації.

Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів».

Аналіз дисертації, автореферату та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дисертація «Освіта Кіровоградщини (Єлисаветградщини) другої половини XIX–XX століття в історико-педагогічних рефлексіях українських дослідників» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагомe теоретичне і прикладне значення, заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13, 15 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» (Постанова Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. за № 567) та іншим інструктивним вимогам Міністерства освіти і науки України щодо докторських дисертацій, а її автор – Філоненко Оксана Володимирівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент –

завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини,
доктор педагогічних наук, професор

Н. М. Коляда

Ректор

О. І. Безлюдний